

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

VOL.3 № 3

2026

FRAZELOGIK BIRLIKLARDA MILLIY-MADANIY STEREOTIPLARNING LINGVOMADANIY IFODASI (NAZAR ESHONQUL HIKOYALARI MISOLIDA)

Tolibova Muhabbat

Navoiy davlat pedagogika universiteti, tayanch doktoranti

Annotatsiya

Maqola o'zbek tilshunosligida frazeologik birliklarning milliy-madaniy stereotiplarni lingvomadaniy jihatdan ifodalashdagi rolini Nazar Eshonqulning hikoyalarida chuqur tahlil qiladi. Frazeologizmlar xalq mentaliteti, ijtimoiy munosabatlar, diniy-falsafiy qarashlar va hayotiy tajribani aks ettiruvchi vosita sifatida ko'rib chiqiladi. Tahlil obyekti sifatida "Maymun yetaklagan odam", "O'pqqon", "Bepoyon osmon", "Qo'l", "Shamolni tutib bo'lmaydi" va "Dajjolning tug'ilishi" kabi hikoyalar tanlandi. Frazeologik birliklarning semantik, stilistik va madaniy qatlamlari batafsil ochib berilgan.

Kalit so'zlar: frazeologik birliklar, milliy-madaniy stereotiplar, lingvomadaniyat, Nazar Eshonqul, o'zbek adabiyoti, hikoyalar tahlili, semantik tahlil, stilistik vositalar.

ЛИНГВОКУЛЬТУРНОЕ ВЫРАЖЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫХ СТЕРЕОТИПОВ ВО ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦАХ (НА ПРИМЕРЕ РАССКАЗОВ НАЗАРА ЭШОНКУЛА)

Толибова Мухаббат

Навоийский государственный педагогический университет, базовый докторант

Аннотация

Статья посвящена глубокому анализу роли фразеологических единиц в отражении национально-культурных стереотипов в узбекской лингвистике на материале рассказов Назара Эшонкула. Фразеологизмы рассматриваются как средство выражения народного менталитета, социальных отношений, религиозно-философских взглядов и жизненного опыта. В качестве объекта анализа выбраны рассказы «Маймун йетаклаган одам», «Ўпқон», «Бепоён осмон», «Қўл», «Шамолни тутиб бўлмайди» и «Дажжолнинг туғилиши». Семантический, стилистический и культурный слои фразеологических единиц раскрыты подробно.

Ключевые слова: фразеологические единицы, национально-культурные стереотипы, лингвокультура, Назар Эшонкул, узбекская литература, анализ рассказов, семантический анализ, стилистические средства.

THE LINGUOCULTURAL EXPRESSION OF NATIONAL-CULTURAL STEREOTYPES IN PHRASEOLOGICAL UNITS (ON THE EXAMPLE OF NAZAR ESHONQUL'S STORIES)

Tolibova Muhabbat

Navoi State Pedagogical University, Basic Doctoral Student

Abstract

The article provides an in-depth analysis of the role of phraseological units in reflecting national-cultural stereotypes in Uzbek linguistics, based on the stories of Nazar Eshonkul. Phraseologisms are examined as a means of expressing folk mentality, social relations, religious-philosophical views, and life experience. The object of analysis includes the stories "Maymun yetaklagan odam", "Opqqon", "Bepoyon osmon", "Qo'l", "Shamolni tutib bo'lmaydi" and "Dajjolning tug'ilishi".

yetaklagan odam", "O'pqqon", "Bepoyon osmon", "Qo'l", "Shamolni tutib bo'lmaydi", and "Dajjolning tug'ilishi". The semantic, stylistic, and cultural layers of phraseological units are revealed in detail.

Keywords: phraseological units, national-cultural stereotypes, linguoculture, Nazar Eshonkul, Uzbek literature, story analysis, semantic analysis, stylistic devices.

Frazeologik birliklar tilning eng boy va murakkab qatlamlaridan biri bo'lib, ular nafaqat leksik birliklarning barqaror birikmasi, balki xalqning ming yillik madaniy-tarixiy tajribasini, mentalitetini va dunyoqarashini saqlab qoluvchi lingvomadaniy kodlardir. V.N. Teliya frazeologizmlarni "madaniy-milliy dunyoqarash stereotiplari" deb atagan bo'lsa, ular til orqali avloddan avlodga o'tib, xalqning o'ziga xosligini ifodalaydi [Teliya, 1996:48]. O'zbek tilida frazeologik birliklar xalq hayotining ko'zgusi sifatida milliy madaniy stereotiplarni – oila, jamiyat, tabiat, din, axloqiy qadriyatlar bilan bog'liq qarashlarni lingvomadaniy jihatdan yorqin ifodalaydi.

Nazar Eshonkul (1962) zamonaviy o'zbek nasrining yorqin namoyandalaridan biri bo'lib, uning hikoyalarida psixologizm, ramziylik va falsafiy unsurlar kuchli. Hikoyalarida frazeologizmlar oddiy tasvir vositasi emas, balki qahramonlarning ichki olamini, jamiyatdagi inqiroz va milliy qadriyatlarining o'zgarishini ochib beruvchi muhim stilistik vositadir. Masalan, "Maymun yetaklagan odam" hikoyasida cholning ruhiy holati frazeologik birliklar orqali ramziy ifodalansa, "Qo'l" hikoyasida esa metafizik unsurlar kuchayadi. Maqola frazeologik birliklarning nazariy asoslarini, milliy-madaniy stereotiplarning lingvomadaniy ifodasini va Nazar Eshonkul hikoyalaridagi konkret misollarni batafsil ko'rib chiqadi. Tahlil 6–7 hikoyaga asoslangan bo'lib, ularning matnlaridan olingan frazeologizmlar chuqur semantik va stilistik tahlil qilinadi.

1. Frazeologik birliklarning nazariy asoslari va milliy-madaniy stereotiplar

Frazeologik birliklar – bu so'zlarning barqaror birikmasi bo'lib, yaxlit ko'chma ma'no anglatadi va til egasining madaniy bilimlari bilan chambarchas bog'liq. Sh. Rahmatullayev ularni "xalq hayotining ko'zgusi" deb ta'riflagan. Frazeologizmlar semantik jihatdan quyidagi turlarga bo'linadi: frazeologik birlashmalar (to'liq ko'chma ma'no), frazeologik birikmalar (qisman ko'chma) va frazeologik ifodalar (maqol va matallar) [Maslova, 2001:104].

Lingvomadaniyatshunoslik nuqtayi nazaridan frazeologizmlar milliy-madaniy stereotiplarni saqlaydi. Stereotip – bu xalqning jamiyatdagi qarashlari, urf-odatlar va qadriyatlarining umumlashtirilgan shakli. Masalan, o'zbek tilidagi "ichini it tirnamoq" (hasad, ichki azob), "ko'ngilga qil sig'maydi" (sabr va chidam), "umr qal'asi" (hayot yo'li) kabi birliklar milliy psixologiya va falsafani ifodalaydi.

V.A. Maslova lingvokulturologiyada frazeologizmlarni "madaniy kod" sifatida ko'rib, ularning etnon madaniy komponentlarini ajratib ko'rsatadi [Usmanova, 2015:45]. O'zbek frazeologizmlarida zoomorf (hayvoniy: it, maymun, qush), somatik (qo'l, yurak, ko'z) va aksional (harakat: yetaklamoq, tutmoq) kodlar kuchli. Bu kodlar milliy stereotiplarni – "it – sodiqlik va hasad ramzi", "qo'l – rizq va mehnat" – ifodalaydi.

Nazar Eshonkul hikoyalarida frazeologizmlar oddiy emas, balki kontekstda yangi ma'nolarga ega bo'ladi. Ular qahramonlarning ruhiy inqirozini, jamiyatdagi begonalashuvni va milliy qadriyatlarining o'zgarishini ochib beradi.

2. Nazar Eshonkul hikoyalarida frazeologik birliklarning lingvomadaniy tahlili

2.1. "Maymun yetaklagan odam" hikoyasida

Hikoyada cholning yolg'izligi va jamiyatdan ajralishi markaziy mavzu. Frazeologizmlar cholning ruhiy holatini ramziy ifodalaydi:

- "sharti ketib, parti qolgandi" – bu birlik cholning hayotdan voz kechishini, keksa odamning jamiyatdagi o'rni pasayishini ifodalaydi. O'zbek madaniyatida "keksa – hurmat va tajriba" stereotipi buzilishi ramzi.
- "yuragi noxush bir hisdan orqaga tortardi" – qo'rquv va adovatni aks ettirib, "yomon

ko'z" va "hasad" milliy stereotiplarini ochadi.

- "umr qal'asi" – metaforik birlik hayot yo'lining vayron bo'lishini ifodalaydi. Hikoyadagi surat (maymun yetaklagan yigit) esa "inson – hayvon ustidan hukmronlik" stereotipini teskari buradi: inson maymun tomonidan yetaklanadi.

Frazeologizmlar hikoyada ramziy qatlam yaratib, totalitar tuzum ostidagi inson ruhiyatini ochib beradi.

2.2. "O'pqon" hikoyasida

Shahar hayoti va transport tirbandligi tasvirlangan hikoyada frazeologizmlar ijtimoiy norozilikni ifodalaydi:

- "ko'ngilga qil sig'maydi" – sabr va chidam stereotipini ko'rsatadi, ammo kontekstda teskari: chidam tugaydi.

- "ichini it tirnadi" – hasad va ichki azobni ifodalab, shahar hayotidagi ijtimoiy tengsizlik stereotipini ochadi.

- "qiyomat qoyim bo'ldi" – diniy stereotip (qiyomat kuni) tirbandlikni tasvirlab, zamonaviy hayotdagi kaosni ramziy ifodalaydi.

Bu birliklar o'zbek madaniyatidagi "sabr – fazilat" stereotipining inqirozini ko'rsatadi.

2.3. "Bepoyon osmon" hikoyasida

Oilaviy munosabatlar va o'tmish tasvirida:

- "joni uzilmasdan kel" – o'lim va oila stereotipini ifodalaydi.

- "befarzandlar sabab topib, uvali-juvali bo'lib ketibdi" – "farzand – nasl davomi" milliy stereotipini ochib, begonalashuvni ko'rsatadi.

Frazeologizmlar ruhiy azob va milliy qadriyatlarning yo'qolishini lingvomadaniy ifodalaydi.

2.4. "Qo'l" hikoyasida

Metafizik hikoyada "qo'l" obrazi markaziy:

- "qo'l paydo bo'ldi", "rizqini qiyardi" – somatik frazeologizmlar "qo'l – rizq va mehnat" stereotipini buzadi. Begona qo'l oila dasturxoniga aralashishi milliy madaniyatdagi "begona – xavf" stereotipini ramziy ifodalaydi.

Frazeologizmlar hikoyada sirli va falsafiy qatlam yaratadi.

2.5. "Shamolni tutib bo'lmaydi" hikoyasida

- "shamolni tutib bo'lmaydi" – bekor harakat va umidsizlik stereotipini ifodalaydi.

- "g'urur va faxr" – milliy g'urur stereotipi (qishloq faxri) zamonaviy o'zgarishlar oldida inqirozga uchraydi.

Frazeologizmlar an'anaviy qadriyatlarning yo'qolishini ko'rsatadi.

2.6. "Dajjolning tug'ilishi" hikoyasida

- "o'lik farzand tuqmoq" – "farzand – hayot davomi" stereotipining buzilishi.

- "iztirob chekmoq" – ichki azob stereotipi kuchayadi.

Frazeologizmlar diniy-apokaliptik stereotiplarni (Dajjol) zamonaviy kontekstda ishlatadi. Nazar Eshonqul hikoyalarida frazeologik birliklar milliy-madaniy stereotiplarni lingvomadaniy ifodalashning kuchli vositasidir. Ular xalq mentalitetini, ijtimoiy inqiroz va falsafiy qadriyatlarning o'zgarishini ochib beradi. Frazeologizmlar adabiyotda madaniy o'zlikni saqlash va yangi talqinlar yaratish vositasi sifatida muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспект. - М.: Языки русской культуры, 1996.
2. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining frazeologik lug'ati. - T.: Fan, 1978.
3. Rahmatullayev Sh. Nutqimiz ko'rki. - T.: O'qituvchi, 1970.
4. Maslova V.A. Lingvokulturologiya. - M.: Akademiya, 2001.
5. Usmanova Sh. Tarjimaning lingvomadaniy aspektlari. - T.: Fan, 2015.

6. Eshonqul N. Maymun yetaklagan odam. - Akademnashr.uz, 2024.
7. Eshonqul N. O'pqqon // Ziyouz.com.
8. Eshonqul N. Qo'l // Ziyouz.uz, 2021.
9. Eshonqul N. Shamolni tutib bo'lmaydi // YouTube va boshqa manbalar.
10. Eshonqul N. Dajjolning tug'ilishi // Kh-davron.uz, 2012.